ئۇلۇق ئەدىب ۋە شائىر سۇلەيمەننىڭ مىللى بىرلىك ھەم ئىتتىپاقلىق ھەققىدە دىگەنلىرى

بىۋاك يۇسۇپ خاس ھاجىپ ئۇزۇقۇ ھەرىمانى كۆزۈن تۇتقىدى ئىلىكىنىڭ ئامانىنى تەۋىلەپ يازىدۇ:

ئىلىن ئەتتى ئۇزدى بايودى بۇ دۇن،
بورى قورى ئىلە ستوخاردى ئول ئۇدۇن.

مەزمۇنى: «ئۇنىڭ زامانى شۇنداق بىرتىپ، باي ۋە ئوم بولغانكى، ھەتتا قورى بىلەن بورىلە رەھىم دوست بولۇشقان ئىدى». (ئۇ تاتلىقىشتى)

بە ۋەزىلەتھاكىمىيىتىنىڭ ۋەزىلەت كاتىبى شائىرى ھەمەت مۇغەننى ئۇزۇن ۋەزىنى مەدھىلەپ يازىدۇ:

بولوبان مۇئتىكاف ساچقان ئوشۇكتە،
ئۇزۇپ ھەر نە رىسە كىم سانۇق - بوشۇكتە.
ئۇزۇمتاي بە رەمەين ئوزغايغا ئازار،
لاچىن ئوردە كىكە چاقماي غازغا شۇكقار.
كى جوغ ئەتمەي تاۋۇشقان قىزغاۋۇل سىسە،
تاغاب ئەتمەي كىيىكۇ ئۇلكە ئەتمە.
كە بوتە رتايتى قۇرغۇيىن ئاماتلىق،
تاراۋە يوق ياماتلىق شادىمانلىق

(ئۇ پەرىنامىنى)

كىچىك ئەتمى

مۇھاجىر تاۋغا داشلىرىغا!

(ئەسەدىن يازىلىپ)

شائىر كىچىك ئەتمى ئەسلى ئۇيغۇرلىق تابىۋۇلار بەگ ھاجى بولۇپ، مەرھۇم 1358 - ھىجرى يىلى خۇاتان ئەتىسىدە ۋەفات ئەتتى.

مۇھاجىر تاۋغا داشلىرىغا سالام،
كامالۇنىشىيا قىسىمىن پايامىم.
ئايان ئەيلەي بۇزۇكتىن ھالىمىزنى،
كى غۇربەت ئىچرە قىلۇر قالىمىزنى.
كۆڭۈلدە دەردۇ غەم كۆزلەردە نەسۇر،
ھەمىشە يارىدە ھەدەم بىزگە غەم سۇر.
بۇ زۇب دىلغە بۇراھ رلەر خراتى،
خاراب ئەتتى ۋەتەنىڭ ئىشتاقى.
ۋەتەن دەۋاسى ھەمىشە ئىشتاقتۇق،
جاھان ئىچرە ئۇنىڭ ئەھۋالىغا ئىشىۋىق.
ۋەتەن دەۋاسىدا ھەرگىز پىگىلمە،
بويولدا ئىلىك تۇزۇپ قىلىچ ئىگىلمە.
ۋەتەن بىلگىن كىشىگە جان بىلەن تەن،
ۋەتەن سورىمەك ئىبور ئىمان بىلەن تەك.
مىسالەۋۇر بومۇسىلىم سوزۇۋۇرگەي جان،
ۋەتەن - تەندىن ۋەمىللەت جان ئىلە قان.
بو سوز بولسۇن بۇراھ رلەرگە تەقدىم،
كى غۇربەت ئالامىدە بولسا ھەركىم.
ۋەتەننى قۇتقۇزۇش بىكىرىدە بولسۇن،
كى ھەر داۋام ئۇنىڭ زىكىرىدە بولسۇن.
ۋەتەن بولمايى تىجارەت نەكىرە كەۋۇر،
مۇھەببەت تىسىز زىيارەت نەكىرە كەۋۇر؟
تايىپ يولىنى قايەرگە ئىشلەتۇرلەر،
ۋەتەننىگە سەرپ قىلمايى نەقىلۇرلار.
ۋەتەن باغىدۇر ئاتاھىپ ئوخشىماس باغ،
بارايەرگە ئاتاھا گۇلشەن ئىلە تاغ.
ۋەتەننىڭ ئاب ھاۋاسى ئەرتىيازدەك،
ئانىڭ خىشىپە سىلى باتقايەردە يازدەك.
كۆڭۈللەرنى ئاچۇر ئاب ۋە ھاۋاسى،
جىگەرلىك قۇۋۋەتتى بەرگەن غىزاسى.

(ۋەۋامى ½ - بەتتە)

بىز ئۇيغۇر

(ئالتىنچى لەۋھە)

ئۇيغۇر دولەتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ مەزھەپ مەدەنىيەت ئاساسلىرى

(يىغىنى ئوتكەن سانلاردا)

كاسەن تىلىم دولىتىنىڭ تاخىرىقى كۆتۈرلىرىدە ئەشەرەنە رەمىنە مەركەزمۇن بولۇپ كەلگەن ئەربابلارنىڭ بىرى مىرزا تابا بەگ دوغلاتنى ئوزىنە ۋەسىلە ئوچۇن ئوزىنى خان كۆتۈرۈپ، مەركەزدە دولەتنىڭ تاخىرلىشىغا سەۋەپ كەلتۈرگەن ئەلىرنىڭ سوى بولغان ئىدى. ئۇ ئوزىنى ئوتتۇرا ئەسىر مۇسۇلمان خانلىرىنىڭ ئەنەنىسىگە سىلىپ، ئەۋلادلىرىنى تەربىيەلەش مەقسىتىدە مۇتەۋەلىمان بولسىغان ئوششاق ئەبىللەرنى مۇسۇلمان قىلماق ئوچۇن يۇرتۇمىز قىلىپ بەرىشىدە ئۇ قارا ئەغرىتاغنىڭ ئىچىگە تالاملىرىدا ياشاپ كەلگەن ئەدىبى سىرىق ئوزىگە ئىزلەتلىرىنى ئىلگىكى ئەبىللىرى بۇتۇن ئوزۇغ جەھەتلىرى بىرلا قىرىپ بولاتتى. ئوزىنىڭ بوخاتاسىنى يازغان بەزى تارىخچىلار: «مىرزا تابا بەگ كۆرى ئەلىنى تازغان سارالىق خان ئىدى» دەپ غەزەپكە كىلىشىۋىتىمىز باشقا تارىخلاردا ئوزىنىڭ ئەسلىدە رەھەللە ئەمەسدى. لىكىن مىرزا تابا بەگ ئىنىڭ ئالەمگە ئەلگە بىر ياخشى خىزمەتى باركى، ئۇ ياۋروپا ئالىملىرى بە ئۇلۇغ دىگەنلىرىنىڭ دەسلەپكى خەتىرىيا تىچىلىق (ئاۋىتىۋلۇسىيە) ئىشى ئايالىيون بىناپارد مىسىرغا يۇرغانىدا كولغان تارىخى ئەسەرلىرىدە رەتىملەر بىنا بە رىنىڭ باشلىنىشى، دىگەن كوزقاراشلار ئەنجىرىدە كەمىدە ئايالىيون ئەنگىلىز يوزىيىل بوزۇن پارىكەن خولەنلەردە كوناشەھەرلەرنى كولاپ، ئوبەردىن چىققان ئوزغۇن بىباھا ئاسار - ئەتىقىلەرنى ئوزىسارىسىدا موزىيى كورگەزمىسىگە قويۇپ، خەلىپىيا ئىچىلىقىنى ئوتىچى كەشىپ قىلغان ئىدى.

مىلادىيە نىڭ 1506 - 1520 - يىللىرى تارىسىدا شەرقى تۇركىستان، ئافغانىستان، ھىندىستان ۋە مالاۋۇيون ئەھۋالى بويىلىرىدا ھايىتى چوڭ - چوڭ ساياسى ئوزگۇرۇشلەر يۇز بەرىپ، بۇنىڭ ئەتىسىدە بوددىيارلاردا ئوچ چوڭ مۇسۇلمان قىل تۇرك دولىتى ۋۇجۇتقا كەلدى. ئۇنىڭ بىرىنچىسى، كوپىنچە بوياق شايبانە خان رەھبەرلىگىدىكى ئوزبەك ئەبىللىرى بىلەن ھاكىمىيەت تالاشىپ كەلگەن مەشھۇر بابۇر پادىشاھ ئافغانستان بىلەن ھىندىستاننىڭ شىمالىنى بىسۇۋىلىپ، ئۇيەردە بىۋاك بابۇرىيە («ئۇلۇق مونغۇل») دولىتىنى قۇردى. ئىككىنچىسى، بابۇر بىلەن تاناتەرەپتىن قەدىمىي قىپچاق ئۇيغۇرلىرىغە مەنسۇپ بولۇپ كەلگەن كۆچەرلىك تەمەت تاۋچى خانىڭ ئوغلى سەئىدخان رەھبەرلىگىدە شەرقى تۇركىستاندا سەئىدىيە ئۇيغۇر دولىتى قۇرۇلدى. ئوچىنچىسى، نەسىبى خۇراسان شايبانە خانلىقىغا يېقىن تومۇر ھاكىمىيىتى تىكلەندى. بابۇر بىلەن سەئىد خانلىقى ئوتتۇرىسىدا بولغان ئىقتىدارلار باشقۇرغان ئىككى بىۋاك دولەتنىڭ سىياسى، ئىختىسادى ۋە مەدەنىي تالاقىلىرىغا ئىنتايىن يېقىن ئىكەنلىكى ئۇنىڭ كەلگۈسىدە بىر - بىرىگە تەچىلىق بەرگەنلىكىدىن بولۇپ. شايبانە خان تەرەپتىن جىددىي تۇرۇلۇپ، ھەتتا شەرقى تۇركىستان بىلەن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا بۇرۇنقى مەدەنىي تالاقىلار ئەكىسىچە كېلىپ - ئوچ تۇرك مەدەنىيىتىنى بىر - بىرى بىلەن ئوتتاشتى. بۇ ئارىلىقتا مەسىلەن ئوچۇن 1111 - نەسىر مىلادىيە «ئىن بىرى ئەرەپ، پارىس ۋە تۇرىي خەلىقلىرىنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا قىپچاقلار كەلگەن ئوتۇق خۇراسان - ھىراتنى مەدەنىي ماۋارىيى بىردىن بىرتاسىس بولغان ئىدى.

سەئىدىيە ئۇيغۇر دولىتى ئوغرى 168 يىل ياشىدى. بۇ دولەت تىنىڭ پايتەختە 48 پادىشاھى ئوچىقىغا ئالغان ئەدەبىي بارىكەن شەھەرى بولۇپ ئۇ پۈتۈن مۇسۇلمان شەرقىغە ئوتۇلدى. دۇنياۋىي مەھىن - دىسىن ئوزلۇغىنە كىنىڭ ۋەسىتىخانىسىغا ئەتىلەن ئەتىقىدىكى ئارغۇتىغى ئوستىگە ئىككىنچى ۋەسىتىخانە قۇرۇلدى. پايتەختىنىڭ ئالتۇن ۋەزىرى ئەلىملىق مەدرىسە سىگە شەرقى تۇركىستاندىن تاشقىرى بۇخارا، سەمەرقەنت، تىران مەتىنا ئوقىتىش ئالىپ رىكىلىپ ساۋاق ئالدى. ئۇلار ئاغا جايىپ موزىكا شۇناسى ۋە شائىر ھەمىد مەرخان موزىكىسىنى دەرىس بەرەتتى. كوپچىلىك ئوچۇن ئورتاق مەقام تۇركۇ ملىرى بولدەت ئامانىنى ئوتۇن ئىككىنچى ئوتۇن تۇرىگە كوپۇپ ئوتۇنۇك - تىگە (ئوتغا) چۈشۈرىلدى. ئەتىقىر ۋاقىتلىرى موزىكا ئەقلىمغا ئوتىچى ئامايان بولۇپ، خەلىق ئامىنىي مەشۇرە پىلىرى مەقىمى خەلىق سەئىتى (دراما) شەكىلىگە كىردى. سەئىد خان، ئىسىي مۇھەممەد ئەلىخان، چوڭ ئوغلى ئابدۇرىشىت خان، ئوتىنىڭ جامائىتى ئامانىسا خان نەسىي مەھمۇد خان، ئاقسۇلىق يۇسۇپ ئەھمەدى، ئاۋۇتۇشلۇق جىلىنى ۋەقاسىم قەلەندەر كەبى ئەدىب، شائىر ۋەمۇزىكا شۇناسلار مەشۇرەمۇرىنىڭ كوزىگە كوزىگەن ۋەكىللىرىدىن بولاتتى. رىپىدىن يۇزلىگەن دىۋان، رىسالە، قامۇس ۋەتارىخلار رەھەلىمىز توپىدە قىلىنغان ئىدى.

بو دولەت 1683 - مىلادى يىلى ئاپ پاق خوجىنىڭ خىيانىتى تۇپەيلى چوڭقار كوچىمەنلىرى تەرىپىدىن ۋەيران قىلىنىپ، يەنە ئاپاق خوجىنىڭ ئوزىگە رەھەندە بىرىلدى.

خىتاي مەكتەپلىرىگە يېڭىدىن ئالدام خالتىسىنى يېرتىپ تاشلايلى !

مەخسۇس بەت

يەنە، يەنە ۋە يەنە ئالدامچىلىق

خىتاي مەكتەپلىرىنىڭ ئوقۇتۇش بىرى چار سىلىپ كېلىۋاتقان: «تاچار-چىلىقتا بەل باغلاپ ئوقۇتۇشقا ماۋزۇ-لىش»، «خەلىق ئۈچۈن مەكتەپلەرنى كوپلەپ تەرەققىي قىلدۇرۇش زېمىن قىرىقتىنىڭ جىڭ-گۈزلىنىشى كۆچىيىشى»، «شىنجاڭنى رىۋىزىنىستلار قارىشى بىلەن ئەمەس، تاياق بىلەن تازىلاش»، «مەكتەپ ئىشلىرىدا ئىلىم ئۈستىدە ئىزدىنىش، ئۇنىڭغا ئۇيۇشۇش»، «ئىلىم ئۈستىدە ئىزدىنىش، ئۇنىڭغا ئۇيۇشۇش» قاتارلىقلار بىلەن ئىسىمىلىپ كېلىۋاتقان ئىدى.

بۇ دەۋرنىڭ ئاقىۋىتىنى ئەسلى بىر دەۋرلىك شۇ كۈنى، خىتاي مەكتەپلىرى-نىڭ ئوقۇتۇش ئىشلىرىدا ئىلىم ئۈستىدە ئىزدىنىش بىلەن بىر قاتاردا، «شىنجاڭنى رىۋىزىنىستلار قارىشى بىلەن ئەمەس، تاياق بىلەن تازىلاش»، «ئاي دالار ئۈستىدە خاياتانە رىۋىزىنىستلار، دىگەن سىزىلىرىنى ئىنتۇ قىلىش ئۈچۈن تاقىرى شۇ يىل 1 - ئوقۇتۇش بوغۇنىدا 30 پىلىتىق ھەربىي ئالدىمچىلىق دەرىسى مىنۇتلار ئىچىدە ئۆتىلىپ، بۇ ھۆججەتلەر دەۋرىدە

که تله ن قلمشاه ر، بالمرتکلرنلاه تست کیم کبچه کلمرینه تیلپ کهتشی نه تسجسه ئوتا رسد تله و سوغاه ودا موزلغانلری، تاچلقتن تاغرغان قمزتکلزنی با غرتکزغا بیب تستشتقمزقویماي سوزنی تیلپ که تکه نه توانلاه تیلقیب - تیلقیب یغلاپ قالغان توتلری تاناقه لبه ن چقا مسوزادی؟!

توزتکزنی سوتکلاپ ده م تالغوزماستن تیغرزه مبلله رنی کوته رتکنی، تسستش مه رکه زلرینه کومور توشتوتوپ، توت قالاتقنی، هاجه تضانلارنی تازلاتقنی ژه با قتلری قانداقمو توتولار جینم مه ده ؟!

راهلم مه ده ! مه ن تیتمسامو سز توچون ناهایته مه لوم توکولار ژه بزگه نامه لوم با شقا تارتقان تاژاپلرتکز توزتکزگه یاخشی مه لوم. شوکورگه نله رنی سز بوپاقتا توروپ. سرتتن کورگه ن بزسکللرتکز کمیک بولسا قموچیدمای تالاي - تالاي تیتم بغلاپ. کوزیاقلمرنی توکلکن قمزوق.

ته ندزه هیلگه رخشاي قالشستلری بوتوتون سزنی یه نه تالاپ. کوتانلاه مه معنی، ٤ کشلک گوروبیغا، تارتیب هیش نمه کورمگه نه ک توروتقی توتلکزغا یه بله قوانسو. بوتنگغا مه ن بوته ره یتتن توزتکزنلاه بوقانونی مرتوقتنی قولتکزغا تالغتکز توچون خوشال بولسامو. لیکسن راهلم مه ده. سز شوتبرنه رسنی یاخشی بلتکای، بومیلی سز توچون مه یلی با شقالار توچون مه رگلز موز یاخشلنق نه مه س. چونکی قاچانکی مزختنای موسته ملکه چلمرنلاه توموز تیز ن توتولوپ توز موسته قلتکه نه بوپشمگنچه سز ژه با شقا قیرمنه تشلرتکز زادی مه قتی تارلاق. لقتقا تیوشمه یتو، توز مرتوقتنی قولتقا تالغایدو. هازوتی بولتوتقان، مه موسه تله رنلاه، مه مسی توتلارنلاه خوا قتلق زیره توزلغنی، تالاه مچلمغنه ن با شقا هیتن نه رسه نه مه س. بوجه ز مه ن هه مه مزنلاه بشغاکه یکوزد. لتوتقان بیتکی بوتالام خالتا!

بز، سز نلاه جه ت نه لله رده کی تاجاسکللرتکز سز نلاه ژه سزگه توخشاش توزتوروتلرنغا قویتوتقان با شقا ره مه بوبی کادولارنلاه، بوتالام چلمقنی همو ژاقت گه بسته توتوپ، مه رقانداق یه تته هوشیار بولتوپ، خه لقتکزنلاه تالاي جاناپ مه تسیه تی - توتیغور خه لقنلاه تازاتلغنی، موسته قللمغنی بولسه کی کوره تکه تاژازقوشوشنی توتوتوماسلغکنی سورامز. مه رمبو رتی توزکستانلقنلاه توتوتکی نه لک غه لسه - توتوتسه گه تالاه نماسلتو!

هوي! جمعو تارقاداشلارغا

(بېشتی ٦ - به تته)

تاچزلغنچه سولاشماس گوللری بار، سه مه رده سایرامش بوتلبوللری بار. ژه ته نلاه توپوغسوتوصسای گومور، بارابه ره دوتوتالتگه موشلك نه نبه ر، شاهالی جانغا راهه ت جان فازاحور، غوباری توتیایی بیبا هادور.

تاقب توتوغان سوزنی تیلپ، مه زم که بسه ور، بوزه کنلاه ده ردیغه مه رهه م که بسه ور، ژه ته تله توخشماس باغداتلاشام، کیزیب کورسه م توتنی مه رتبرته تاخشام. کیلتکان ته ي تاداداشلار، تارقداشلار، یوزولاه توت باغری قانلق کوزی باشلار، موهاجرلار همه مز توپلتایلی، مه مه بولمکنه مه خسه تکه باراپلی ژه ته ن ده ژاسی گوزره بولشه یلی، قلیپ نه یوه ن ژه ته نی خوتقوزایلی!

توتوتوق نسقه ٦ بهمزنی ته سه له یمز

شوزیل 12 - نویابر توتوتوق شه رقی توزکستان ملای تاژاتلق نسقلاه بغا 35 یل توشدی. بومونا سوژه ت بولان بز توتسقلاه بنلاه شاتروژه ته تفقاتچی جه کچسی موهه مه ت ره هسنلاه - «ملتغم» سه رله ژه هلله شبرنی توتوژه چلمرنمزنه زبوتگه هاژاله قلمز.

ته هرران

ملتغم

کوزنوردم، تشقم، مادادم شانو - شوکه ت ملتغم،
یوله وشم، تالتون بیشم به خشمگه
به رکه ت ملتغم
سه ن هینکده لک مه رد جه کچسنلاه
چین تامونی،
یاش یتره لک یه کپارسی سه ن تشتی
له زوزه ت ملتغم.
مه ن توچون مه هکارموسه ن، توتلارمسن
توتلیارموسه ن،
تاغر - تاش چوله رده هموا یارد -
تیلپه ت ملتغم.
ده مین تیلپ تاتسام سینی ته ن خاتلپ
مه خوردلنارد،
مهری تاتلق، جانغاداهه ت، له نگه
توخوزه ت ملتغم.
توله موردمه یالتراب توزسالاه گویا
گوهه رخجبل،
کالاه قوجودمغا یاداشقان ته ینی
زننه ت ملتغم.
سه ن بله ن یوزسه تغاتاو بوسغاتوق
ماوجان تهسپ،

جینم راهلم مه ده، ته ندی
تالاه نماله، تالاه نماله !!
تاردم قمزی.

زوخلنار یاردم کوروپ بیرگزا
قیاپه ت ملتغم.
کوزسیلپ مه ریان بیتپ تقرسام
موهاپزه تته مه ن،
ته یمپ تتره ره قبله رسزدی
مه بیه ت ملتغم.
سه ن توزه ش مه یه نه جله سازنلاه
ته نبرجسی،
توسول توینز توپ دوشمنلنه مه یان
سوزه رسه ن ملتغم
راس قمزتی جه گه تیلشمای به ن تیلپ
توپلاه ربله ن،
توق تیتپ توینا پ شاداقلاریسه ن
تاجاپیب ملتغم
بتلرنلاه تشله یه توجاققان توتخیب
تاشلاپ مشلاه،
سوقتوجلاه تاشنی تیشه رمه یه نه
قوزوه ت ملتغم.
چنلرنلاه ده ل توغری کوزله رژه مشله ر
تارماکلیسن،
یاژغاه ساژغاه یه تکوزیشته زوریی
ده هشه ت ملتغم.
یه یتی که لگه نه یاژوزلار توستگه
یارسام بیپ،
مه رهه جومنی مه ل قلشتاجه سدی
غه یوه ت ملتغم.
که لسه تاله مدنی چایانلاره گاچه تیتپ
نه یزه بله ن،
باغرنی موزده لک یبو بشتاجه زمی
شده ت ملتغم.
که لسه تارتسه ن توزوپه قارسی، بوزنغا
پاینه لک بله ن،
قاخشتپ یه رجیشلتته خه رپ
ماهاره ت ملتغم.
یاژهینی توزماق توچون سوزسا
پالاکه ت قوللرنی،
زه ربسگه نه ق جاقاپ به رگوچ
مه قوت ملتغم.
قستمی جه گه ژه ته ن تارسالاه نسلاه
سوداردسه ن،
سه ن بله ن زه یه رماکا یاردپه تخ
توزسوه ت ملتغم.
مه ن شوتخا باغرم تیکپ سالیمن
جان قیتپ،
باشتا بوقوربان بیرپ تالغاچقا
قمه ت ملتغم.
قانچه یل نه رمان قلپ یه تته ساتا
تاخربوگون،
قمرزسه ن قلسام سینی باشمچه
مورمه ت ملتغم.
به ربه شه رلمرقولسامه خبوس تیپ ساق
توتکه ن کوچه،
ته ندی تاتیلاه نه ل توچون گسلنکه
پوزسه ت ملتغم.
ته ریپلاه پوتمسن بسلاه خوزلاه تقامسن
خوشتارساکا،
تاجرلمانسه ندن وه هی تاجو -
دوله ت ملتغم.

1946 - غوجا.

دالاي لاما تامبرکا توشماگشتا تلرمز

تبه ت راهبی دالاي لاما جانابلری شوزیلنلاه توتوتریلرینا مانغلیبه بله ن سوژبت تستپا قلرینا زیاوقته بولتوپ یاتقان دن کیین بوموده ت توزغارارگاهسا ده م تالغان قسی. شوزیل 9 تاینلاه با تلرینا یه نه سه پوله چقیب تامبرکا توشماگشاتالرغا بادی. چیت تمل مه تبرتالرنلاه خه ژوبلرنلاه قارغانلاه توتامبرکا برنچه گشتاتالاه جازیاوتلمرده بولغان. یینب نیو - یورک شه هرگه که لگه ن کیین بوله شکه ن مه لله تله رته تکاه تسنلاه 34 - نوبه تلاه توموهی بغنغاقاتینشن نه یتسه تکه تلمکنی تیتقان. توتکه ن تستقله ده قلغان ختنای ژه کلی توتنلاه تیچ بولاه بله ن توژژه تسگه یینب بیرشنی یه نه بیر مه رتبه تیلان قلپ، موراجسته تته بولغان.

بزدالاي لاما جانابلرنلاه ختنای باشلقلرنلاه بوکه بی جاترقلرینی مه رقاچان رت قلپ توزنلاه 1976 - یل مایلا تیلان قلغان بایانانغا ساحرق بولتوپ کیلیژتشنی مه هنوغیزژه تیه ت مه سلسلاه ب م ت نلاه شوزیلاه 34 - مه جلسگه قوتولتشنی چین توکتن قولایمز.

هایات سه هیلری

توقوغچیلرمزدن گه زتمزگه کیلتوقان خته لکه کوتن سانایپ تاشماقتا. جوملمدن، سوژبت تستپا قنلاه تاذکرتشه هیریه تستقامه ت قلتوقان له لگوتوک توپغورتیل ته تفقاتچیسی موهاجر تیه تقوتی جانابلری توزنلاه جولاه مه جملک خیته گیزیتمزنی تاشلاه ندکی توپغورزیابلرنلاه ناهارت سوتوپ توقوپ کیلتوقانلقلرینی بیزیب کیلیب: «شوتمی ترکستانافازی، توزماقیتی بله ن بوتوتون دونیادکی توموری گوزیغوژه تمز. یه ژه رلرنلاه ته خازی بولتوقتا تکتش. بز توتنلاه چقشنی چین بوتوکتن قولایمز. لشمز بله ن بللی مه جاناق هاجتلاه یاره ملشتلاه ته بیاوهیز» - ده ب یاخشی نیه ت تیزهارقلغان. گیزیتمز تیه تقوتی جانابلرنلاه بو یاخشی نیتتگه ته شلکور بایان قلشی بله ن بللی ته ینی زامانه توتنلاه توزنلاه هوم قیمه تلکه مالی قلمرنی بله ن قاتنشپ توزوتشنی توهمت قیلسه ز.

ته هریره هه یشتی

بزنلاه تاوریسمز:

1. که شمیر، ژوتوزلاه کوچسی 86 - توی
2. توزکیه، شه مه رقمیسه ری توزکستانلقلار مه هللسی 8 - توی
3. تاژاقستان، هیرات شه هری مه دریسه تالیه کوچسی 1 - هویلا 4 - توی.

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

ئاۋغۇست
1979
5-سان

گەرچە شەرقى تۈركىستان ئۇيغۇرلىرى ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ھەققىدە ئىزچىل كۈرەش قىلىۋاتقان بولسىمۇ، ھەر ئايدا بىر قېتىم چىقىدىغان خەلقارا ئۇيغۇر ژورنىلى ئىكەنلىكى ئۈچۈن ئۇ يەنە ئۇيغۇرلارنىڭ ئەدەبىياتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

سىلەگە ژەسىيەتكىنى بىز ئۇيغۇرلار يەنىلا ئەزىز دوست!

ژەسىيەت! بۇ ئادەملەرنىڭ پۈرەك سوزى. ئەژدادىنىڭ ئەۋلادىغا، تاتىنىڭ بالىغا، دوستلارنىڭ يارىغا ئامانەت سوزى. ئۇ ئۇيغۇرلار نەسىغان ئەرمان. ئەقىدىلىك تىلەك. ساقى مەقسەت. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ يەقان ژەپاكۇرىيا شىلىرى بىلەن چۈگۈرەۋەتىل سەھىلىرىگە پۈتۈلۈپ كەلدى. تاشقا يىلغان مۇھۇرغا يالىۋىلار بىن. دىللارغا ئوتۇپ، كىشىلەر ئىرادىسىغا ژەكىلىك قىلىپ كەلدى. ئۇ مىڭۋەقە دەرىسا يەھەم تازىكى. ئۇنى قوبۇل قىلغان كىشىلەرگە يەھەم ئۇرنىدا تاۋا قىلىپ كەلدى. ژەسىيە تەكەسادىق بولمىغان كىشى ئەمەس.

تارىخىتا شۇنداق ژەسىيە تامامەن بولدى. ئۇنى ئۇيغۇرلار ئۈچۈن بىرنەچچە ئەۋلادلار ۋۇجۇدىغا بولدى. ئۇلارنىڭ پالەقا ئالىرىنى قىزىل ئوللىرلىرىدى. بۇنىڭدىمۇ ئەجەبلىنىدىغىنى ئەژەپلىشىلىك ساداقەت؟!

بىز شەرقى تۈركىستانلىقلارنىڭ تارىخىمىزنى ژەسىيەتلەر بولدى. ھەمەن ئۇيغۇرقانائى ئۇيغۇرخان بولۇرمەن. ھىنگاچكوچ تىمەن ئىبىشتا تىگشىمەن. ئەگەر بۇنداق ژەسىيە ئۇيغۇرلىسام ئۇزۇقلىچىم ئۇز بوغۇزۇمدا بولۇر» (ئەئۇغۇزنامە دىن). ئۇيغۇر ئۇنى ئۇيغۇرلىدى. شۇنداق ئۇنىڭ ئىلى مىلىۋىلار دىيىپ ئەھەت ئاسايىش ئىچىدە ئوتتى.

بىز بۇ ئۇنىڭ ئەۋلادىمۇ شۇنداق بولۇپ. بىۋاسىتە ژەسىيەتلەر كەمدىن كەلمەكتىمىز. مۇئەللىرىنىڭ ئىرغىجاجاھان ئەرىنى ژەسىيەت قىلدى. ئۇنى ئاجايىب ئەتەنىيە رۇھ ئۇيغۇرقىزى سىيارخان ئۇيغۇرلاپ ئۇزىنى قۇربان قىلدى. ژەتەن بويىلا ھەر قىچ ئەيلىنىڭ جاھالىقىدىن ژەسىيەت ئەتتى. ئۇنى ئۇنىڭ ساداقەتچىسى نازۇگۇم ئۇز نۇمۇسىنى بىلەن ئادا قىلدى. قۇمۇل غازىسى غوجام نىيازىمۇ ئۇيغۇرلار نەسىغان قىلىقلىرىنى مۇدھىش شەكىلدە تۇرمەتامامەن ئۇيغۇرلاپ ئۇتۇپ كەتتى. ئۇنى ئىلى قەيسىرى غىنى باتۇر شۇلارچىلىقلا قىلىپ ئادا قىلدى...

مانا، شۇنداق بالەقا ژەجاسارەتلىك بىر ژەسىيەت 1978-يىل ئۇيغۇرچىنىڭ ئوستىدە بولۇپ ياتىدىغان نامراتلىقىمىز. بىر قىبرى مەھەللىسىگە ماغدۇرسىز قولى بىلەن يامىۋىق ئوستىگە قويۇلغان بىر پارە تاۋۇز دەپ ئەتىبارلىشىدىغان ئەمەن ئەزىزۇۋەتەنىمىز شەرقى تۈركىستانىنىڭ ھەقىقىي مىللىي ئازادلىق بىلەن تولۇق ھۆرلۈك قىلىنىپ يولىدا 33 يىل چىلىشقان بولسامۇ ئۇنىڭ مۇۋەپپەقىيەتسىز كورولىدىم. دەپ باشلانغان ئىدى ئۇ ژەسىيەت. تاكى ئۇزۇم يۇمۇلغىچە. كۈزۈم يۇمۇلغانىدىن كېيىن قەۋرەم بىشىغا بىر تاۋاق نەۋرەم قولى بىلەن ئۇل دەستىم قويۇلمىغىچە بۇنىڭ رەھىمسىز ئۇزۇلمەيدۇ.

بۇ قانچىلىكمۇ پاك سوز! ئۇ بۇ ژەسىيەتنى ئولتۇرغان ئۇزۇن قىشقا كىلگەن ئۇيغۇرچىنىڭ ھەر لىك يارتىيە سىكىرىشىرى خىتايىنىڭ: «سەن ئۇزۇڭنى ئاختىنىچولاق. چولاقلىشىلا دەپ بولۇپ ئۇزىگە كورۇنگەن كىشىسەن. يۇگۇن يەنە تەۋلىسەن. يارتىيىمىز سىنىڭ تاخىرىق سوزلىرىنگنى تاكلا يەقىلىش ئۈچۈن ھىچ نەۋە تتى. قەلبىگنى تاپشۇرۇپ كەت» دىگەن تاخىرىق ئالدىمىچىلىغىنى ئالدىخانىدىن كېيىن يازغان ئىدى. بۇ ژەسىيەتنىڭ ھەر مىسلىغىنى تاخىرىسىزى بولدى. بۇ تاجايىپ چىن ھەقىقەت ژەۋلۇق مۇھەببەت قىلىق

ئەمەس زىمىنىمىز، بىزگە يەھۇرىمىز ژەمەكگۈ ئوچىمەس ئەۋازىمىز. بىز ئۇنى قەدىرلەيلى. بىر دەقىقىۋىلا ئەمەزدىن چىقارمايلى. ئۇنىڭغا ئەركىن. تاۋاتمەم تولۇق مۇستەقىللىق يولىدا خىتاي مۇستەملىكچىلىرىگە قارشى تاۋاقچىچە چىلىشايلى!

تارىخىدىن ئەمۇنەلىرىمىز بەلگىلىك ئۇيغۇرنىڭ بايى، مەدەنىيەت پىشۋالىرى. شائىر ئىبراھىم ئۇزدى ئىدى. قەلبىمىز مەنگۈ بالەقا خىتاي مۇستەملىكچىلىرىگە قارشى ئۇزاق، ئىلىق چىلىشلارنىڭ بەھەقىسى، بىزنىڭ ھەقىقىي دوستىمىز ئىبراھىم تۇردى تاخىرقى مىنۇتلىرىدىمۇ ئەنە شۇنداق مەردانە كوزىمىزدە يۇممىدى.

بىز بۇگۈن ئۇنىڭ بوجاسارەت روھى تالىدىا باش ئېگىپ تۇرۇپ ژەمەدە بىرىمىز:

— ئۇيغۇرچە لەقەبلىك مەقىق مەردۇغلى ئەي ئىبراھىم تۇردى! سەن مۇئەللىرچە ژەرەكەتنى ئەيدى خاتىرجەم يالقىنكى، سىنىڭ ئۇيغۇرلار نەسىغان مەقسەتلىرىنگنى ئۇيغۇرلار ئۈچۈن بىز دوستلىرىڭ تارىخى دۇشمىنىمىز خىتاي خاشتىلىرىگە قارشى تاۋاقچىچە چىلىشىپ، ئۇزىمىزنىڭ قىلىقىمىزنى ئۇزۇمدىيالارنىڭ قولىدىن تارتىپ تالىمىز!

ئىبراھىم تۇردى

تاپمىدىم

تاغنى ئاشتىم، يولنى كەزدىم بەختنى ئىستەپ تاپمىدىم.
ئۇزۇمنى تارتىمىدىم يۇتنى ئۇزارتىپ ياتمىدىم.
ئۇ ئىشىپ يولدا كەلدى كولىپەت ژەۋدانىمنى ساتمىدىم.
تاۋزۇلەرچە كىتىن تاشتى ھىچ ماكاندىن تاپمىدىم.

بەزىلەركۈپ بەردى مەسلىھەت، بەختنى يولدا دەپدى،
جانىنى خىتايغا يولىغا تاپسالا بەختنى ئولا دەپدى.
ئىستىمەيسەن شۇ ئاختىتاھەمىسى يولدا دەپدى،
يولنى تاپتىم، ئويىنىدىم، ئۇنىدىن بەختنى تاپمىدىم.

دوستۇم ئىبىتتى بىركۈنى تاۋاداجۇۋگۈن ھەۋزامان،
ئا! پالانىنى كورمىسىڭمۇ جۇۋرىنگەمتى بولدى يامان.
يا سىنىپ چاچ تارىمىسا بەختكەلمەس ساتاماماڭ،
چاچ تاۋاپ ھەۋرىلىكىنىپ ئاندىن بەختنى تاپمىدىم.

ئىبىتتى ئەخماق: چىن بەخت مەگىسىپكەمتىنە كىلۇر،
ئولتۇرۇپسەن كەرىلىپ ئالىدىنگا ھاۋلار كىلۇر.
ھەۋاگەرگە ھەۋىق قىلۇرسەن يەلەنچىدە پۇل كىلۇر،
ئەگەر يايى ھورغۇلۇق — ئۇنىدىن بەختنى تاپمىدىم.

ھەيىپ ھەنىنىمىز ھىچ تاپالماي تىنىدىم ئۇ بەختنى،
بەختىمىز دەپ ئۇزۇمۇزۇپەسەن ئەچىپە پاتمان رەختنى.
تاخىرى بىلدىم ئۇنى — بۇ تىنىمىنىڭ سىرىنى،
ئەۋۋەلا بىزىمۇ ئۇيتۇق بەختىمىزنى بەختنى.

1946-يىل خۇۋال.

بىز ئۇيغۇر

ئۇيغۇر دولەتلىرى ۋە ئۇلارنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت ئاساسلىرى.

(بىرىنچى ئولكەن سانىدىن داۋام)

قاراخانىلار دولىتىنى خوتۇنۇش غايىسى تۇرلەر قاتارلىقلارنىڭ تاخىرلىشىشى ئەسىنا ئىسلام تىكلەنگەن بولسىمۇ لېكىن ئۇنىڭدىن ئىلگىرى 880-870 - مىلادى يىللىرى ئەمەلگە ئاشقان ئىدى. بۇ مەزگىلدە ئەسىر ئۆرىسى تۈزىلىپ ئىدى. ئۇلۇق ئۇيغۇر ئالىمى مەھمۇد قەشقەرىنىڭ بىلىشىچە ئۇزۇن تىنچلىق ۋە ئىلىم ئۆگىنىش ئۈچۈن ئەڭ ياخشى شارائىت ھازىرلىغان بۇ دەۋرنىڭ ئەدەبىياتى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلگەن ئىدى.

بۇ دائىرىدىكى بارلىق تۈرلۈك خەلقلەرغا ئەتراپتىكى تۈجۈلۈق ھەرىكەتلىرى قىلىدى. شەرقى تۈركىستاننىڭ ئىسلام ئىشتىن ئىلگىرى ئەڭ كۆپ تەرەققىيات قىلغان ۋاقىتلىرى بولۇپ، ئۇ ئىسلام دىنىنى قەتئىي ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئەڭ ياخشى شارائىت ھازىرلىغان ۋاقىت ئىدى. بۇ ۋاقىت ئىچىدە ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قەتئىي ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئەڭ ياخشى شارائىت ھازىرلىغان ۋاقىت ئىدى. بۇ ۋاقىت ئىچىدە ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قەتئىي ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئەڭ ياخشى شارائىت ھازىرلىغان ۋاقىت ئىدى.

بۇگۈنكى خىتاي سايا سىستېمىسى ئۈچ يالغىنى ۋە ئۇنىڭ تەھلىلى

يۇسۇپ ئالچىن تەرجىمىسى

ئۇيغۇر خەلقىمىز تىلىرى تەرجىمە:

«قىرىق يىل ئادەم كورەكمەن ئىلان ئەژدارىغا بولىدۇ» - دەپ ئەجدادلىرىمىز سەل بار. خۇددى شۇ تەرىقە مەسىلە كەلگىنىدە، قىرىق يىل بۇرۇن بىزنى تاشقى دۇنيا بىلەن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ، ئۇزىنىڭ مۇھەششەم تەرەققىيات يولىدىن ئىبارەت سايا ئۇيغۇرلىرى كۈچۈپ ھارماستىن كەلگەن خىتاي بۇگۈنكى ... دۇنيا سىغالمىغۇدەك ھارىغا بولۇپ كەتكەن ئۇ خىتاي بىلەن بولۇپ ھالىدىكى، يېقىندىن بۇيان بوۋاقتا ئەرەپ ئەللىرىنىڭ ھەممىسىنى ئۇ خىتاي ھەقىقەتەن ئۇ جىنگىلىك جىققان جەرخان - سودۇن بولۇپ كەتكەن تىلىرىمىزنى دەللىلەپ بەردى.

بۇ جوقان - سودۇنىڭ كۈشىنىمىزنى قىلىپ تىغان بىرىپىرى شۇ بولماقتىكى، ئەرەپ ھەم ئىسلامىي خىتاي باشقىلىرى نەمە دەپ نىمىلەرنى بىزنى ئۇ تاسىۋۇرۇشتۇرمەكچى بولۇپ شۇ بىرىپچە بىسىپ ھەتتا ئۇنى يەنە دەۋەلەپ يۈرگەن جاۋاب سىلىشماقتا. بۇ نىقەت بىلەن قىرىق يىل بۇرۇن خىتاي زومىگەر رىئىسىنىڭ ئىمكىگە زور ئۇلانغىنى ئاستىدا سىرتىق توپىغاكو ئۇلۇپ كەتكەن ئۇزۇنغۇن ھەققىتىلەر ئۇستىگە يەنە بىرىگە ئەمەن ئۇ يا تاشلىنىپ، خىتاي بولمىغان يۈز مىلليون ئىلىغان باشقا مىللەت تىلىرىنىڭ مىللەتنى غەمىدىن نىمىگە تەھلىكە ئاستىغا چۈشىدىغانلىقىنى.

مەن خىتاي ھەسلىگەنىدە ئۇ ھەققىتىلەرنى ياخشى بىلىپ يەتكەن، بىرىنچى، چۈنكى مەن خىتاي ئۈزلىمىسىنىڭ ئىچى، مىللەتنى ئۇنۇتۇپ قالماستىن ئۇنىڭ ھەممىسىنى كەتكەن قىلىشىدىن بىلەن ئالماقچىلىق. لىرىنى ياخشى بىلگەن بولۇپ يۈرۈلۈم، ئاتا - ئانىلىرىم، ئۇ ئاكىلىرىم ئارقىلىق شۇنداق ئۇزۇم كورگەن ئۇ بىلگەن ئىلىرىم ئارقىلىق بىلىمەن. شۇنداق شەخسىي ئەرەپ ھەققىدە بولۇپ ئەمەس خىتاي شەھەرلەر ئۇنىڭ سانايى ئۇلغايىپ ئۇزۇقان بولمىغان ھەممىلىتىگە بولۇپ ئۇزۇقان ھاقارەت دەپ چۈشىنىپ ئۇپ ئادالەتسىزلىقنى ئەرەپ دۇنيا - سىنىڭ دەققىتىنى ئەزىرىگە ئۇۋەندىكى ئۇچ ھەققەتنى ئۇستىدە بەزى ھەمسىلەرنى تىپىپ ئوتىمەكچىمەن.

بىرىنچى ھەققەت - خىتايلارنىڭ ئۇيىدىكى ھەركىز ئۇلار ئۇزىلىرى ھاختىسىز ھاكالاۋاقتىنىڭ ئۇ مىللەت دىنچىلىقىغا ئەرەپ ھەم ئىسلام تىلىرىدا ئىلىنىڭ

چىراغ سەرلە ۋەھلە رئىچىدە ئىلان قىلىنىۋاتقىنىدەك بىر مىللەتنى ئەمەس، ئۇ تىپىپ كەتسە بۇگۈنگى بەھىس، ئالتە يۈز مىلليون ئەتراپىدا بولۇپ، خىتاي باشلىقلىرىنىڭ ئۇنى سامان ئاشۇرۇپ كېلىۋاتىشى، تاۋۇم يادروكۇچىغا ئىگە دولە تەلەرگە قارشى ئۇزىنىڭ بۇ نۇپۇس پوپۇلىسىي ئارقىلىق تاقابىل تۇرۇۋاتىشى ئۇچۇن ھەسەتەن ئۇيلاپ چىقىرىلغان بىر ساختا سايا سەتتۇر. ماۋزۇ نامىرىكا قەغەز يۇنىۋىرسىتېتى ... ھەممىنى تاۋۇم بوۋىسى ئەمەس، ئادەم ھەل قىلىشۇ» دەپ گەنىرى مۇشۇ سايا سەتتىن كېلىپ چىققان. ھازىرقى خىتاي ئىشىنىڭ لوۋۇلقان سىرتىغا تۇتۇلغان شالىۋىنى ئەينى مۇشۇ سايا قارايىپ بولۇۋاتىدۇ. بولمىسا خاكىتە رەشۇنى ياخشى بىلىدىغان خىتاي خەلق رىپىرىلىكىسى «قۇرۇلۇغانلىرى بىرى ئۇ ئەلەر بىرقىتىسىمۇ زامانىۋى ئەلەر بىلەن مۇۋازىيەت تىپىپ ئەكىشۇرۇۋىتىشى يوق. خىتاي سايا ئۇيۇمى 1950 يىلىغىچە تورت يۈز ئەلىك مىلليون سانلىپ كەلگەن ئىدى. 1953 - يىلى ئىلان قىلىنغان ھەسلىگەنىدە ئۇيۇمىنى قىزمەتنى ماۋجىلا رىپىرىسانغا يۈز مىلليون خىتاي قوشۇپ 550 مىلليون چاماسىدا كورسىتىشى. 1958 - يىلى بولۇپ ئۇ تەكەن خەلق يىل 8 - تورۇلتاي يىغىلىش «ۋىكا» تىپىدا بۇرسان ھېچ بۇزۇلماس سىز 600 مىلليون دەپ بولىدىغان بولىدى. 1970 - يىللىرى 7 - 8 مىلليون چوڭىيىپ كەتتى دەپ بولىدىغان يىل بىشىنى باشلاپ بىر مىللەتنى ئەمەس چىقتى دەپ.

مانا بۇ كورسىتىلگەن يىل ئەۋرىشىمىز ئەرەپ ئەسىدا يا غلىنىپ كەتكەن بىر ھەققەت بار مۇ - يوق؟ بۇ مۇنالغىلىۋاتقان بىرىنچى بۇرۇن مەن مەسىلە يىلىغا دەققەت قىلىنماي ئەرەپ ئەرەپ ئىسلام دۇنياسىنى كەلتۈرۈپ ئەرەپ ئەرەپ. خىتاي ئۇزىنىڭ سانى يوقۇرىقىدەك مىنۇت سانايىغا ئۇيۇمۇۋاتقان يىللار رىئىسىدا ھازىرچە ئۇ مەلەكەت ئەمەس مىرىلىگەن ئەرەپ ئالغان خىتاي بولمىغان ئەللىتىن ئۇ شۇنداق مىللەت تىلىدىن ئۇيىدىكى سانى مىنۇت سانايىغا كەمىيتىلىپ كەلدى. مەسىلەن، 1980 - يىللىرىغىچە ئىلان قىلىنىپ كەلگەن تارىخى ھۇجىجەتلەردە شەرقى تۈركىستاندىكى ئۇيۇمىنى ئۇيۇمىي يەنە تەتە بىلەن ئۇن مىرىلىيون دەپ تەرەققىيات كورسىتىلىپ كەلگەن ئىدى. بۇ سانىنى باشلاپ ئىشكار قىلىپ ئۇنى يوشۇرۇشنى مەقسەت قىلغان خىتاي ھەمەدىلىرى 1930 - يىللىرى ئۇنى ئۇيالمىغاي ئۇچ مىلليون چوڭىيىپ كورسىتۇپ كېلىشتى. بۇ سان 1935 - يىلى ئىشلەتمىي سەپىي ھەرىكەت قىلىپ تورت يېرىم مىلليون قىلىپ چىقىرىلدى. 1946 - يىلى كۇچەشتىن مىلليون ئۇچ يۈز مىڭغا كۇتۇرىلگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنى قىزغىنلىقىغا ماۋ گۇۋىمى 1953 - يىلىغا ئۇيۇتسىدا بىر مىلليون ئىكىنچى يۈز مىڭ كىشىنى قىستاپ تىپ تورت مىلليون ئۇچ يۈز مىڭغا چۈشۈرۈپ قويىدى. ھازىر 5 - 6 مىلليون ئارىسىدا كورسىتىلىپ كېلىنۋاتىدۇ.

مەن بۇ يەردە بۇنداق ئىپ ئىشلىتىپ سىلىكىنىڭ ئۇيۇتسىدە سوزلەپ ئۇلتۇرماي مەن. يەقەت بۇخۇتسوستىكى بۇ ئىش بىر خالىس تۈرك ئالىملىرىنىڭ ھەسلىگەنىدە يەنە 7 يىلدىن 11 مىلليون ئۇيۇتسىدىكى قانۇنىي تەرەققىياتى ئاساسىدا 1982 - يىلى ئىلان قىلىنغان: «شەرقى تۈركىستان ھەققىدە لىقلەر 21 مىلليون 3 يۈز مىڭ» دەپ ئۇيۇتىدۇ ... ھەممىنى سانى ئاھالىنى توغرا ئولچەم دەپ ھىساپلايمەن. ھەممىگە مەتىچىغا خىتاي - دىكى خىتاي بولمىغان خەلقلەرنىڭ سانى بۇگۈن يۈز مىلليوندىن ئۇيۇتىدۇ بولۇپ. بۇ سانىنى ئومۇمىي خىتاي ئۇيۇتىسىدىن چىقىرىۋەتسەك خىتايلارنىڭ سانى يەنىمۇ كېمەيىدۇ.

ئەندى مەن يۇقىرىغا ئوخشاش يەنە ئۇقۇلغان دەۋە ئۇيۇتىدىكى كورسىتىلىپ كېلىنۋاتقان خىتاي ئۇيۇتىسىدىن ئەمدىكى ئۇنىڭ تەھلىلىگە ئادەم چىقىملىرى بىلەن خىتاي بىلەن ئادەمىي تەھسىلات ئۇيۇتىدە ئىلىگىلى خاكىتە كەلتۈرۈپ ئوتۈيلى.

بىرىنچى خاكىت - ماۋ ھاكىمىيىتى قۇرۇلغان 50 يىل ئىچىدە: «ئەگەر كىشىلەر دىكە تەچىلەرنى قازىلاش»، «خىيالنى تەچىلىگىنى يوقۇتۇش»، «يەر ئىسلاھىنى تەچىلىگەن قارشى تۇرۇش» - «سىنىپىي پات ئۇيۇشتۇرۇلمىرىنى يوقۇتۇش» - «ئۇ - ئىنىنىڭ قارشى تۇرۇش» - «تەخەتنى قىستاۋاتىش» - «دىگەن گەپ ئوخشاش ئون تورت قىسمىتىگىچە ئەتىلىگەن چولاق ھەم دەھشەتلىك سايا بىلەن دىكە تەلەرنىڭ بىرىلىپ، بۇنىڭ ھەر بىرىدە مىلليونلىغان ئون سىز كىشىلەر نىشانلىق يا ئۆلۈم تۇردە يوقۇتىلىغان ئىدى. يا ئۆلۈم دەپىشىم - ماۋ چاغىدا 1950 - 1953 - يىللىرى كۆچىدە يۈز گۈزەل ئەمەس «چىلىرنى يوقۇتۇش» - «ھەر دىكىدە» تورت يوللىق سىنىپ كىشىنى يوقۇتۇش» - «ھەر ئادەم ئوتتۇرىشىنى ئالدىدىن شۇنىڭدىن بىلگۈلۈك ئەگەر ئىدى. بۇ يالغىنى ئاشۇرۇپ تورت ئالىشقاك ئىشكەن ماۋچى جالالۋ-

ۋەتنى ئىچكى خىتاي بىرىچە ئالتە پىرىنسىپ. جىنگىلىۋەتىم ئىشەرتى تۇركىستانلىقلارنى ئون پىرىنسىپ ئاشۇ - رۇپ تورۇنلاپ ئىچچىپ ئون مىلليون لىغان گۇناھسىز جانلارنى مال تورىدا قىرىپ تاشلىغان ئىدى. شەرقى تۈركىستانلىقلار ئون تورت مەدرىكىدە جەمىيانىدا يوقۇتۇلغان كىشىلەر سانى ئومۇمى نەزىرىدىن ئون ئىچ پىرىنسىپنى ئىشكىل قىلىدۇ، ئۇنىڭ قىستاقتىش ھەدىكىنى ئۇكۇچىچە داۋام قىلماقتا.

ئىككىنچى خاكىت - ئەگەر بىز بىرىمىكە خىتاينىڭ ئۇيۇتىنى بىر مىللەتنى دەپ ئېتىراپ قىلىسىڭ، ئۇچاغدا بۇ مەسىلىگە قىزىققان ھەر بىر كىشىدە، ئۇ بىر مىلليارد ئادەم نەمە يەپ نەمە ئىچىۋاتىدۇ؟ - دىگەن سوئالنىڭ تۇغۇلىشىنى ئېتىراپ قىلمىز. راس، ئۇ كىشىلەر زادى نەمە يەپ نەمە ئىچىۋاتىدۇ؟ ئەگەر ئۇلار بىر مىللەتنى دەپ ئىسىلىدىغان بولسا، 30 يىلدىن بۇ يەرگە ئىچكى سايامىز قالايمىقانچىلىقتا ئاساسىي زاۋۇدلىرى ۋە يوللار بولۇپ، بىز ئېگىلگەن ئىدىغان قول ئەمگىكىنى ئاغرىتىپ ئىلىنمىغان ئۇقالاق ئەللىشۇ ئۇنچىچە نىمىشكە ئومۇمى يۈزلۈك بىر مۇھىم چاۋچىلىق يۈز بەرمەيدۇ؟ ئۇنداق خىتاي بىرىنچىچە ئىشىم، ئاچا چىلىقلار، بولۇپ، ھايۋانلار ئۇنىڭ كىشىلەر ئۈچۈن، لىكىن ئۇ، ئاچا چىلىقلار، ئاشلىقنىڭ يەتمەسلىگى ئۈچۈن يىلى ئەمەس. بار ئاشلىقنى ھەققەتەن ئەلەي يەرمەيدىغان ئاچا چىلىق يەنە قىلىش نەتىجىسىدە بولىدى. چۈنكى ماۋچىلار ئۇزىنىڭ بۇقە بىچارىلىرىنى «كىملەرنى ئوق ئۇتۇپ، كىملەرنى يېرىم ئوق يېرىم ئوق ئۇتۇپ، كىملەرنى ئاچلىقتىن ئۇلتۇرۇش...» دىگەن كىشى ئىنىشتا ئەيىبىنىڭ ئەرەپ ئەللىرىگە ئۇزىنىڭ قىستىشى ئۇزىنىڭ ئەللىگەن ئەللىك ھىلىلىرىدىن ئاچلىقتىن ئۇ ك

ماۋىزم - خاشىزم

(بېشى ئوتكەن سانىدا)

ئەگەر كۆزىنى ئوچۇق ھالدا ئاچساق خىتايلار ئىلگىرىكى دۇشمىنىمىز بولسا، ھازىر ئۇلار ئىلگىرىكى تاريخ تەرەققىياتىدا ھامان ھالدا ئۆزىنى دۇشمىن بولۇپ كەلدى. شۇنىڭدەك ئوچۇق خىتايلار ئىلگىرىكى قايسىسى بولمىسۇن شەرقى تۈركىستان خەلقلىرىنىڭ باي ۋە مەدەنىيەتلىرىنى ئۆزۈۋالماقچى بولۇپ كەلگەن. ھەر دەۋرلەردە قىلىنغان ئەڭ مۇھىم ئىش شۇكى، يالغۇز ئىلگىرىكى ۋەقەلەر بويىچە ئۆزىدىن ئۆتكەن مەيىپ بارلىقىدىن بولۇپ، ھازىرقى كۈندە مەن بىلەن بىرلىكتە ھەر تەرەپتە مۇسۇلمانلار ئىلگىرىدىن بۇ تەرەپكە ئوچ تالىسا، تەكلىپ تەرەپتە شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئىشى - ھەر دەۋرلەردە ئىلگىرىكى ساقلاپ كەلگەن ئاھالىنى كوپ ھەمدە بايلىقىنى يوقاتماق.

ھازىرچە جالالدىن شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ مىللىي بولمىسۇن ئۆزۈشتا قىلىپ كېلىۋاتقان ۋەھشىيانە ئىشلارنى بەقەت بۇلار ئەمەس. شۇنىڭدەك بىلەن ئۇلار ئاھالىنى ئۆزىگە زور ئىلقار ئىلقار ھەم قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭدەك بولمىسا خىتايلار ئىلگىرىكى ساھىنى يەرلىكلەر ساھىنى تاشۇرۇش ئۈچۈن پۇتۇن كۈچىنى سەرپ قىلىۋاتىدۇ. ئىلگىرىكى ئۈچىلى خەتايىدىن ئاھالىنى كوپ ساندىكى بولۇتاق «پاش» ، «ئۇلتۇرا پاشلىقلار» نى كۆچۈرۈپ چىقىپ ئۇلارنى ئۇيغۇرچە باشقا خەلقلەر ئىلگىرىغا زورلاپ كىرگۈزۈۋاتىدۇ. بۇنداق قىلىش يەرلىكلەر ئاھىنى بىلەن كىيىم - كېچەك، لەۋزىنى خىتايلار ئىشلەتمەكتە. ھەتتا بولۇشىنى شۇ نەچىلىك يىلدىن قىلىۋاتقانلىقى بازارلاردا ساتىلىپ كەلگەن بازلىق مىللىي كىيىم - كېچەك ۋە كىيىنىڭ كۆرىنىشى ھەتتا.

«يغا ئىلغىنى بىلىپ ئۇيىسۇ چىچقا باقتى» ئۇزۇشقا زورلاپ نەچچە يۈز ئىلگەن مىڭچىت - مەدرىسە ۋەيرانچىلىقىنى تاماشا قىلىپ ئەتىۋەرلى. مەسىلەن، يالغۇز ئىلى ۋىلايىتى بويىچە يۈزدىن كۆپرەك مىڭچىت بار ئىدى. شۇنىڭدەك «ئوچاكۇرمۇش» قىلىپ بەقەت سەككىز مىڭچىتنى ئىلىپ قالغىنى بۇ ئۇزۇلۇپ، پۈتۈنلەي بۇزۇلۇپ كەتتى. پۈتۈنلەي بىلەن بىرتەرەپتە مۇسۇلمانلار ئىلگىرىدىن بۇ تەرەپكە ئوچ تالىسا، تەكلىپ تەرەپتە شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ ئەڭ مۇھىم ئىشى - ھەر دەۋرلەردە ئىلگىرىكى ساقلاپ كەلگەن ئاھالىنى كوپ ھەمدە بايلىقىنى يوقاتماق.

ھازىرچە جالالدىن شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ مىللىي بولمىسۇن ئۆزۈشتا قىلىپ كېلىۋاتقان ۋەھشىيانە ئىشلارنى بەقەت بۇلار ئەمەس. شۇنىڭدەك بىلەن ئۇلار ئاھالىنى ئۆزىگە زور ئىلقار ئىلقار ھەم قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭدەك بولمىسا خىتايلار ئىلگىرىكى ساھىنى يەرلىكلەر ساھىنى تاشۇرۇش ئۈچۈن پۇتۇن كۈچىنى سەرپ قىلىۋاتىدۇ. ئىلگىرىكى ئۈچىلى خەتايىدىن ئاھالىنى كوپ ساندىكى بولۇتاق «پاش» ، «ئۇلتۇرا پاشلىقلار» نى كۆچۈرۈپ چىقىپ ئۇلارنى ئۇيغۇرچە باشقا خەلقلەر ئىلگىرىغا زورلاپ كىرگۈزۈۋاتىدۇ. بۇنداق قىلىش يەرلىكلەر ئاھىنى بىلەن كىيىم - كېچەك، لەۋزىنى خىتايلار ئىشلەتمەكتە. ھەتتا بولۇشىنى شۇ نەچىلىك يىلدىن قىلىۋاتقانلىقى بازارلاردا ساتىلىپ كەلگەن بازلىق مىللىي كىيىم - كېچەك ۋە كىيىنىڭ كۆرىنىشى ھەتتا.

ماۋىزم - خاشىزم ھەقىقەتەن ئىنسانلىق تەرەققىياتىدا ئەڭ چوڭ ئىلگىرىلەش ھەم ئەڭ چوڭ ئىنسانلىق ئىلىم - پەن ئىلىمىنى ئۆزىگە ئاساس قىلىپ، ئىنسانلار ئىلىم - پەن ئىلىمىنى ئۆگىنىپ، ئىلىم - پەن ئىلىمىنى ئىجاد قىلىپ، ئىلىم - پەن ئىلىمىنى ئىشلەتكەن ھالدا ئىنسانلار ئىلىم - پەن ئىلىمىنى ئۆزىگە ئاساس قىلىپ، ئىنسانلار

شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى

ئىيول
1979
4-سان

ھەر بىر ۋەتەنداشلىرىمىزغا كېرەكلىك ئىلىم-ۋەتەنپەرۋەرلىك ئۇقۇمىنى بېرىش ئۈچۈن ئۇ ھەقىقەتەن ئىنتايىن مۇھىم.

شەرقىي تۈركىستان بىزنىڭ مۇقەددەس زېمىنىمىز. بىزنىڭ پەخىرلىنىدىغىنىمىز ۋەتەنگۈلۈ ئۇچىمىز ئەۋلادىمىز. بىز ئۇنى ھەددىدىن ئاشۇرۇپ ياخشى كۆرىمىز. بىز ئۇنى ھەقىقىي ياخشى كۆرىمىز. بىز ئۇنىڭ ئەركىن ئازاتلىقىنى ھەممىدىن ئالدىن مۇقەددەس مەقسەت قىلىپ بولىدىغان خەلقىمىز. مۇشۇ تەمەللىغى بولمىغان خەلقىمىز ئەمەلىيەتتە قارىشى ئاۋاقچە ھىلىشايلى!

كورگىسىنگى ئۇنۇتماڭ، چىرىقىنى ئۇنۇتماڭ

ھەر بىر ۋەتەنداشلىرىمىزغا كېرەكلىك ئىلىم-ۋەتەنپەرۋەرلىك ئۇقۇمىنى بېرىش ئۈچۈن ئۇ ھەقىقەتەن ئىنتايىن مۇھىم. شۇنىڭدەك ۋەتەنىمىز شەرقىي تۈركىستان تارىخىدىكى ئەڭ ئۇزۇن مۇستەقىللىق ۋەقەسى بولغان 1879-يىلغا يېقىن زېمىنىمىز ھەممىگە روشەن. ئۇنىڭدىن باشلاپ زېمىنىمىز شەرقىي تۈركىستان تۈپرىقىنىڭ ئىچىدىن مانچۇرىيەنىڭ قوماندانلىرى زو-زۇلەتالاق ئەسكەرلىرى قان ۋەكۋىز پاشا رىبەرلىكىدە بويسۇنماي ئەيىبلەپ ۋەكسۇيە رەھەلىمىزنىڭ بويىنىغا قوللۇق بوغاۋىنى سالغان ئىدى. شۇنىڭدىن بويان مىلىي ئىنقىلاب رىبوي ئۇزۇن دولىنى ۋە مىللىي ئەھمىيەتنى ئازاد ھەم پاشاپ كەلگەن ئۇيغۇر رەھەلىمىز ھايات-ئۆلۈم سىناقلىرىدا ئۇزۇلۇم سىناقلىرىدا بولدى. ئەگەر 1879-يىلى داھا دانە سىرلىق رىبوي خىتاي مۇستەقىل قارشى مەيدىسىنى ئوشۇپ، ئۇلارنىڭ نەچچە ئونلىغان ھۇجۇملىرىنى ئەۋلەدچىلىكىدە ۋەتەپ، ئۇزۇغۇرۇرىنى ساقلاپ كەلگەن قەھرىمان قۇمۇل خەلقى ۋەدەشىن زو-زۇلەتالاق بىرىنچى يا غىمۇ تاستىدا قانسىرىغان بولسا، قەدىمىي ئىدىقۇت دىيارى تۇرپان ئۇقانىغىچە بىرىكىلەرنىڭ ئۇيۇنىغا نىسبەتەن تۇرپان مۇزاۋىرىنى ئۇزلىكەن ئۇيغۇر ۋەتەن-يەرۋەرلىرى تىرىك بويىچە يەرگە تاشلانغان ئىدى. ئەنە شۇ بىر پىتنا بويىچە ئۇلارنىڭ ئۇچىنچى ئۇچتۇرپان شۇم قىسىمچىلارنىڭ ئەھۋالىمىز قىسىمىنى ئوتتا كۆيۈپ، قەشقەرلىك ھىيتىدا رەھىمسىز قىسىمىنى شەھەرھابىل ھاجى يەكسەتنىڭ دىسكىلىك يەرىدىن زىنگىنە سانچىلىپ، ئۇچ كۈن قىيناپ ئولتۇرىلىشتىن تاشقىرى باللىلىرى بالىسىدىن بالىسىغىچە ھەممىسىنى ئوتتۇشى ھوكۇم قىلىنغان ئىدى. قىسقىسى ئەزەل-ئەزەلدىن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنى تارىخىي دۈشمەن بولۇپ، بۇ قەدىمىي دىيارىدىكى بىۋاسىتە مەدەنىيەت سەنىتىنى ئەۋلەدلىرىنى كۆرەلمەي ۋە 1760-يىلىدىن بىرىنچى بولۇشتىن كېيىن قىلىچىنى بويسۇنماي قارشىلاشقان كەلگەن ئولۇق ئۇيغۇر ۋەتەنپەرۋەرلىكىگە بىرىلگۈچە خاتىمە بېرىش ئۈچۈن ئۇ ۋەھشىلەر بوزۇلۇملارنى ئۇيۇشتۇرۇپ ئۇزۇن ئۇزاق كۈرەش ئىدى.

ۋەھشىي زو-زۇلەتالاقنىڭ ھەر كېزىدىكى بىلىشمايىنغان ئۇنىڭ كېيىنكى قانىخور رۇۋاسىلىرى-ماتى تەي، پالۋەزى شىك، جىلە-شورىن، شىك-شەھىي، ماۋ-زەي دۇنگلار رەھبەرلىرى نەمە قىلغان بولسا بىزگە شۇنى قىلىپ، زۇلۇم بىلەن مۇسابىقىلىشىپ قان بىلەن گۈلىنىپ ئەزىزۋە نىسىمىز شەرقىي تۈركىستاننى شۇ ئۇنگىچە ئايانچ ئاستى قىلىپ كەلمەكتە. بىز ئۇچىكىسىنى ئاشقان زۇرلۇق ۋەھىدىلىقلار ئىغا قارشى قەھرىمانانە ئۇرۇشلىرىمىز يۈرگۈزۈپ

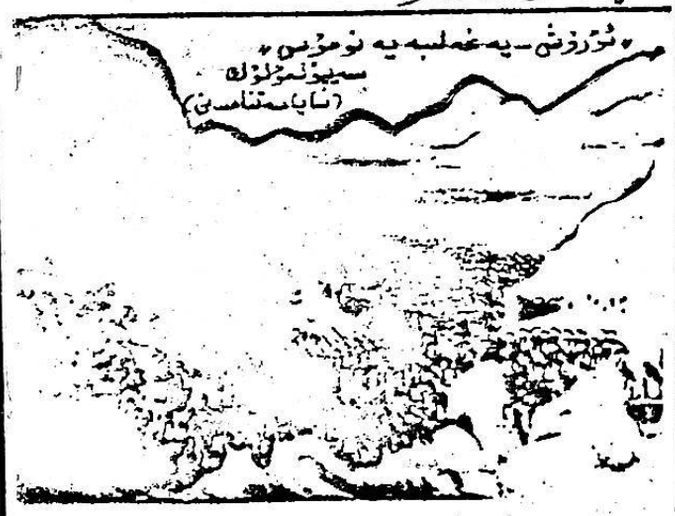

زو-زۇلەتالاق چىرىكلىرى بىلەن ئۇچتۇرپان مىللىي قىسىلىرى ئارىسىدىكى جەنگ كۆرۈنۈشى.

كەلگەن مىللىي ئازاتلىق ئىنقىلابلىرىمىزنىڭ ھەر قانداق بىلەن يەخىرلەنىشىگە كۆز ئەمما شۇ كۈنگىچە زۇلۇمغا خاتىمە بېرەلمەي كېلىشىمىز بىلەن ئەۋلادىمىز يەرگە قارايمىز. يەرگە قارىماسلىقىمىز مۇمكىن ئەمەس. ئۇنىڭدىن ئەۋلادىمىز ھەممىنى رۇسلاپ، دۇشمەننىڭ قارشى ئەۋلەدچىلىرىنى رۇسلاپ، ھەر دەۋرلەرچە كۈرەشكە چىنىتىپ دىگەن ئىدىق. بۇ مىللىي ئازاتلىق ھەقىقەت سۈزلەشتىن پاك ئەۋلاد ۋەجىدانغا خۇسۇسىدۇر.

ئەمما ئەۋۋەلقى ئەتە بىزنىڭ ئۇقابلىمىزدىكى شۇم ھەقنىڭ كىچىك بايەت ئەمەس. ئۇ بارغانسىرى غالىپ ئىرادىلىشىپ، ئۇ ئىستىمىزدىكى ئۇمۇرنى پەسىنى تىخىمۇ كۈچەيتمەكتە. شۇڭا ئىنقىلابىمىز ئۇنى بوتۇنۇش ئۈچۈن ئۇنىمىنى قىلىشىنى قىلىپ، بولۇپمۇ ھەلىتىشارا سەھنىسىدە ئولۇرىلىك ۋەھشىلىك ماھىيىتىنى كىلىك ئىچىپ تاشلاپ، ھەقىقىي ئىنسانىيەت تىزلىكلىرىنى جەمەدىي پاشىن قىلىپ، ئادالەتسىزلىكىنى ئالدىدا رەۋىشتە رەھىمسىز چىقىرىشىمىز لازىم. ئىنىلىك ئۇچۇن قانىخور زو-زۇلەتالاقنىڭ تارىخىي ئۇگۇنلىكى ماۋ ئىنىلىك جالالىغا ۋارىسلىرىمىز بىزگە قىلىپ كەلگەن ھەر قانداق مۇئامىلە ۋەھۋىنا سىۋەتلىرىنىڭ ئۇچىنچىسىنى بىلەن قارايمىز. ئۇلىمىزدىكى قىسىمىنى خەنىجىرىمىزنى بىلەپ، دىلىمىزدىكى نەفرىتىمىزنى ئۇچۇقۇنلىرىمىزنى ئايالىنىڭ ئۇرۇپ بىرلىكىدە ئولۇق ئىنىمىز قانىنى يارلىق قىلىشىمىز كېرەك. شەرقىي تۈركىستان ئۇزاقى ھەر بىر ۋەتەنداشلىرىمىزنى مانا بۇ ئۇزۇن مۇددەتلىك لىكىن شەرەپلىك چىلىشقا داۋەت قىلىشىمىز ئۇچۇن ئالدىمىزدىكى بىرىنچى تاۋغوست كۈنىگە بەلگۈلەنگەن مانىمىز كۈننى ئۇزلىرىنىڭ ۋەدىن-بىرىگە سەھىپادى قىلىپ ۋەپ قانىتىق ئىشىنىۋ.

بىز ئۇيغۇر!

(ئۇچۇنچى له ژمه)

ئۇيغۇر دوله تلىرى ژه ئۇلار نىڭ مۇهىم مه ده نىيه ت ئاساسلىرى.

ه دوله ت مىللەت نىڭ تالانتى بوشۇكمه ژور، شۇنىڭا بو بوشۇكله بوله نگه ن مىللەت پەرزەندلىرىنى كۆخلىنى هىچ قاچان دات باسمايدۇ تۇرۇ.

يۇسۇپ سه ككالى.

---

۱۱ - ۱۲ نچه سىر مىلادىيه لەر ده شه رقى تۇركىستان مه لىقلىرىنىڭ مىللى مه ده نىيتى يه نه ئۇللۇ نۇپ خوتەن، قه شقه ر، كۇچار ژه تۇرپانلار دا چوڭ چوڭ دۇنيا ژىلى كۆتۈرىپ ئالغان ئىدى. ختاي سىرىيا، هى شۇ ئۇ - جىڭ بىلەن ياپون ئالمى يۇي - شىلو تىلەرنىڭ مه لومات لىرىغا قارىغاندا بو كۆتۈرىلىش دا ئون مىڭ پاچىغىچە يېتىن ئەڭ چوڭ بودا ئىقىدە كتابلىرى سوتىرالار تىلىمى تەسىلى ئۇستىدە بولغان. ئۇنىڭ بىرقىسمى كۇچارلىق كۇماراپ ئىسىملىك زات ئۇيغۇر چىغاتەي رجىمه قىلىپ، ژه ئەمىي قىلىپ ئۇزىمه لغىنىڭ دىنى پەلسىپه ئۇيغۇر ئىقتىسىنى كۆتەرىشىگه ئىكىنچى تەرەپتىدەن شۇ مه زگىللىرده بوكىبى دۇنيا ژىلى غايىلەرگه تولا مۇهتاج ختاي تىلىغا تەرجىمه قىلىپ، كونا رغان كۆكىزى تەلىماتىنىڭ ختاي مه هه لىنى ئەقىدىسىگه غايەت چوڭ تەسىر كۆرسەتكەن. بۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇرچه لغىنىڭ مىللى تىلى تەرەققى قىلىپ مه شهور ئۇيغۇر ريىزىغى ئەكىپ قىلىنىدۇ. ئەمه بىياتۇ سۇپ ژه ئۇللۇنىپ تاتاغلىق شىئىرى ئۇيغۇرنامه ژه سىستانى ئىلىك بەگ دا داستانلىرى بىزىلىدۇ. خوتەنلىك قىسىلە رتەرىيىنى ئەڭ ده سلەپكى پۇتىپ زۇلىپ رئۇايه تلىرى هىكايه شه كلىگه كىرىدۇ. بۇ ئەسەرلەرهه رخىل تىلارغا تەرجىمه قىلىنىدۇ. ئەمدىلىكتە رقىشۇناسلىق ئىچىنىڭ بەرەزقىلىشچه بو دەۋرلەت مىللەت تىلىنىڭ ئەسەرلەرشۇده ژىرەكلىكى ئۇيغۇر يونان - ختاي ئۇ ژىزانتىيه ئەده بىياتلىرىدىن ئۇستۇن بولغان.

ئون ئۇيغۇرلار بەدىرىلىمه زەربىيىغا بارغانىدىن كىيىن ئۇزۇن مۇددەت رئۇيىم تابالمغان ئىدى. چۇنكى ئۇلار نىڭ ئۇيىمدىكى مەركىزى ئۇلاراق جايى ئىزده ئۇ، خوشنا قەبىلىلەر بىلەن ئۇرۇش - تالاش نىڭ ئۇنكىسى ئىدى.

توققۇز ئۇيغۇرلار 465 - ىلدى يىلى ئۇزدا ئوسىنى كېگە يىتىپ ئۇرانىڭ بىرقىسمى بىلەن شىمالى هىندىستانىنى ئىشغال قىلىدۇ. بو يەردە توققۇز خاقان (چىن ما چىن) نامى بىلەن كۆچلۈك بىر دەۋلەت ئۇرۇپ، ئاستانىغا هازىرقى خوتەن نىڭ مىلىكىتاۋان شەهىرىنى مەركەز قىلىپ يەكۈلەيىدۇ. ئىران، هىندىستان، يۇنانستان ژه يەرلىرىنى ئەۋىلىرى بىلەن يا ختىم ئالا قىدە بولۇپ مه دەنىيەت ئالماشتۇرىدۇ. مەسىلەن، گىلەم، شايى، قىغەز ساناتىنى تەرەققى قىلىپ جاهان بازىرىنى قاپلايدۇ. مۇقىم ئەۋزالىق بەش ئاهالىدىن كۆپۈپ يەتتىگه يىتىدۇ. مو زىكا ئۇرالىرىدىن نىغرا له يلى نىغرا ئۇدۇ - دوتار ساتارىپ قاتارلىق سىملىق ئەسۋابلار ئەرەققى قىلىپ ئومۇمى خەلىق ئىستىمىگه ئۇللىنىدۇ. مەمارچىلىق ده سامچىلىق، مەيكەلتىراشلىق ئۇ دەرىجىدە ئالغا باسىدىكى، كۆچار، دۇلقىغۇالە ئەتراپىدىكى مىلەۋىلەر دەتازا كامالىغا يىتىدۇ. ئەمدىلىكتە ئەمدى بو بىزىك مه دەنىيەت - سەنئەت يىگىلىلىرى هىندىستان بىلەن يونانستانغا يىتىپ بارىپ مه دىچىن ئىچىدىكى ختايغىچه ئۇز تەسىرىنى ئۇتكۈزىدۇ.

بو دەۋلەت 1½ يىل پاتىدا 567 - ژىلى مەركىزى تاسىدا باشى كۆتۈرۈپ تاستا - تاستا ئۇتۇن ئۇتتۇرا تاسىياغا ئىگه بولغان تۇرك قاتانلىقىغا تۇتۇلۇپ تۇرلەۋىلىتى بىلەن تۇرك مه دەنىيىتىگه تاسىر سالدى.

ئون ئۇيغۇرلار بەدىرىلىمه زەربىيىدا مۇقىم بىر دەۋلەت بولۇپ تۇرالمىدى. ئۇزۇنلار ئۇرۇش، توخسىلە رىبىلەن تۇركلەرنىڭ شىمالدىن ئۇزلۇكسىز يۇرۇزۇرگەن هۇجۇمى ئۇلارنى 745 - ىلدى يىلى ئىلكىگه بولۇۋەتتى. بىر بولۇگى يەتتىقەبىلە كافكازىيا رقىلىق قارا دېگىز بويىغا بىرلەشتى. هازىرقى ژىنىڭ ئەۋلىدىدۇر. ئىلكىنچى بولۇگى ئۇچ قەبىلىلەزىرقى تاشقى مانغولىيىگه كېلىپ تۇرىكلەرنىڭ ئۇرخۇن بويىدىكى سەلتەنىتىنى يىپ، 744 - يىلى ئۇيەردە شەرقى ئۇيغۇر دۆلىتىنى تەشكىل قىلدى. كايى مەنبەلەردە «توچ قارالۇق» دەگەنلەر ئۇيغۇرقارالۇقلىرىدۇر.

خۇددى شۇكۇنلىرى تۇرك قاتانلىقىغا قارشى تەبەتلىكلەر هۇجۇم قىلغان ئىدى. بو پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ تولىقۇز ئۇيغۇرلار ژۇباشى كۆتەردى. بو ئىلكى هۇجۇم 123 - يىل هۇكۇم سۈرگەن تۇرك قاغانلىقىنى ژىقىتتى ژه شەرقى تۇركىستان دا تارىخنىڭ چىقارغان ئۇلۇق قاراخانىلار دەۋلىتى قۇرۇلۇپ، مەركەز شەهىرى يەنە قەدىمىي پايتەختىمىز قەشقەر شەهىرى بولۇپ يەنە لگۇلەنىدى ژه بو دەۋلەت چاپسان رئۇاج تاپتى.

(دەۋامى بار)

ئانا ژه تىنىمىزده ژه ژه تىنىمىزده قىمىت.

ه مەرقاچان غەربتەچاقىمالار جىقىلسا
بىزده قايغۇ ئۇيغۇلىمىدۇ
ژولىنە ددىن پىكۇن
(تۇرك - له ره ب ئەدىبى)

يېتىمىدىن بويان ختاي راه ئۇلىرى بىلەن مه تبۇئات - لىرىدا بىر بىلىۋاتقان خه ژەلەرگه قارىغاندا ئۇ ئەلگه شەخسى سايا هەت بىلەن بىرىپ شۇ قاتاردا بىزنىڭ دىيارىمىز شەرقى تۇركىستانىنى تارىپ يانغان چەتئەللىكلەر زىلىنىشچە، شەرقى تۇركىستان بويىچە مىللى كادىرلارنى مەرىيەرگە ئۇيغۇرلىپ قايتا تەربىيىلەش ئىشلىرى يەنە ئەۋج ئىلىپ كەتكەن. سايا سەتچىلەر نىڭ كۆزۈنۈشلىرىچە بوخىل هەرىكەت ختاي راسلىرىنىڭ مىللى كادىرلارنى يوقۇتۇشتىكى ئەڭ ئۇنۇملۇق چارىسى بولۇپ، مۇنۇ بىر بىنچى قېتىم 1937 - يىل قاتىل شىلە - ئۇ سەپەرۋەر ئۇنۇتۇلماي مەدىكەن بىلەن باشلاپ يەرگەن ئىدى. ئۇزۇنۇپ ئۇ تاسىرىنى ھەر بىرىگه كەن ئۇشۇق هەرىللەن باشلىقلىرى چاقىرىپ، ئۇلار ئۈستىدىن يانداۋرلىماي ھەمىز ئۇزدە يوقۇتۇلغان ئىدى.

ژەشىم ماۋچى ختاي جالالىدىن بىرىنچى 1250 - يىلىدىن تاشۇ كۆنگىچە مۇشۇ قەدەر ئۇسۇلدىن پايدىلىنىپ ئۇنلىغان بارىسا كەلمەس مەكەلىسە يانماي، ئۇزۇلتايلىرى بىلەن ئۇكۇنۇشلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ يۇزمىڭلىغان بى گۇناھ شەرقى تۇركىستانلىقلارنى يوقۇتۇپ كەلدى. بۇگۈنكى ئۇلار خۇددى شۇ ئۇسۇل بىلەن تورت باتىنىڭ تەسىرىنى تازىلاش، تورتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئۇچۇن مىللى كادىرلارنى تەربىيىلەش، دەگەنلەر ئوخشاش ئۇچىغا چىقىپ يالغان هەرىكەتلەرنى قوزغاپ، ئون مىڭلىغان ئۇيغۇشۇق مىللىلىرىنى يەنە هەرىيەرلەرگە ئۇيغۇلغان. سايامىز ئۇزۇن - ئۇزاق ئىلار رىلىۋچى قاشتىرىنىڭ بويىچە چارىسىدىن قاتىق تەسىرىمىز كەتتى

(داۋامى 3 - بەتتە)

ئانا ۋە تىنىمىزدە ۋە ۋەتىنىمىز ھەققىدە

شۇنىڭغا بىلەن چىققان ئەللىك ئەمەلدار چىلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ سابىق شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچى يىل ئىدارىسى قىلىپ كەلگەن ئۇيغۇر رەھبىرى - مەيپەن ئەلەزىزى جانابلىرىنىڭ تەخەللۇسىغا تەسەددۇق ئۇنىڭ 1977 - يىل ياخۇدىن ئىلگىرى ئۇ زۇلۇم كىسىلىگە مۇرەززەن ئۇرۇقچى شەھىرىدە 486 نەپەر ئۇيغۇر ھەم مەجبۇرى ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنى ئۆلتۈرۈپ ئۆزىنى ئۆلتۈرگەن ئىدى. ئۇ يەنە خوتەن ناھىيىسىدە 80 نەپەر ئۇيغۇر ھەم مەجبۇرى ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنى ئۆلتۈرگەن ئىدى. ئۇ يەنە بىلەن بىرگە ئەمەلدارلىق قىلىپ كەلگەن ئۇيغۇرلار ئىچىدە ئەڭ كۆپ خورلانغان، ئەڭ چاۋا بولۇپ، تاھىرى ھەمەنە ۋە زىيەت بىلەن بىرگە سۈرۈشتۈرۈلگەن شىدى. ئۇ يەنىمۇ كۆزىلە رەھبىرىنىڭ تۇتقىنى بولۇپ خەلق ئىرادىسىنى ئىپادىلەپ ئىكەنلىكى ئۈچۈن ئەمەلدارلىرىمىز ھېچ بىر ئۇزاق يىللار كەچۈرۈلمەيدۇ. شۇنىڭدەك بۇ ئۇزۇن ئەللىك يىلدىن بىرەر ۋەقەدە رەھبىرىنىڭ ھەمىشە خەلق ئىلىگىدە ئەمەلدارلىق قىلىپ كەلگەن ئۇيغۇرلار ئىچىدە ئەڭ كۆپ خورلانغان بولۇپ، ئۇ ھەتتا ئەمەلدارلىق قىلىپ كەلگەن ئۇيغۇرلار ئىچىدە ئەڭ چاۋا

ئۇ تەننىلە ئەدەب - شائىرلىرىغا مۇھاجىرەتتە ئەدەب ۋە شائىرلىرىمىز نىلە خىتى .

ئەزىز قەلەم دوستلار !

بىز مىللەتنى بوخەقىنى ئۇ تەننى ئىزدىگەندە ، ياقايۇرتلاردا ئۇزۇپ يىرتىۋاتىمىز . بىز نىلە ئالىرىمىزدا مىللەتىمىز چەچىلىپ مۇسايە يالىتىمىز . بىراق بىز نىلە ئەمىلى بىر ۋەقەنى مىللەت خان قەھرىنى ئاغىلىرىنى تارىسىدا ، مىللەتنى كۆتۈللىرىمىز تارىسىدا ، ئۇنىۋەت تارىزىلىرىمىز تارىسىدا ھىچ قانداق مۇناسىۋەت يوق . مىللەت مەركىزىنى تالاۋەسىدە ھەر بىر مىللەت دىيارىمىز ئۇستىگە قۇياشنىڭ ساخاۋەتلىك نۇرلىرى كۆزىنى كەمرۇش تارىزىدىكى بىلەن ئۇ تىلىمىز بىز مۇھەببەتنا خۇددى شۇ مىللەت كۆتۈلىنى كۆتىمىز . ئەمما ئۇنىڭ زىلىنى بىرى لەۋ ھەسەن تەبىئى ئىشىپ ، ئىپىنە زىلىزىلە مىللەتنىڭ بالا تاسىنى قايلىغان مۇھەببەتنى خىتاي بۇلۇتلىرى بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن زىلىمەت قاباھىتى مىللەتنى ئۇنۇتۇۋەتكەنلىكىنى ئۇنۇتۇشكە ، بۇ مەت ھالىتىدە ئۇ چۈرۈتەت تۇلىپارلىرىنى ھالاك قىلىشقا ئۇرۇنىدۇ . بىز مىللەتنى مىللەتنىڭ ئەۋلادىمىز ئۇنۇتۇپ بولمىغۇچە ، زۇرىكىلا لەختە - لەختە قان ، دىلىكلا پارە - پارە . بىز مىللەتنى بۇ يىتىكلىنىڭ كۆزىگە كۆرۈنمەس بىر تاسارەت زەنجىرى بىلەن باغلاپ قىلىق ئىكە نىلىگىنى ، باشقالار ھەر بىر قەدەمدە مىللەتنى مىللەتلەر قىسقىسى كۆزلىرى بىلەن پايلاپ قىلىق ئىكە نىلىگىنى ياخشى چۈشىنىمىز . مىللەت تارىلىگىنى ئۇنۇتۇپ باغرىمىز نىجات يولىنى ئۇزۇتكىنى ئىزدەپ يىلىنىمىز . ئەمدىلىكتە ئۇ خۇرىنى ئۇزۇقىا بىزلەر بىلەن بىر ئىشتىكىنى ، قەھرىمان ئەۋلادلارىدىن مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان كۆچلۈك ئىرادە - مەۋىرىتا قىتىكىنى قارىشى قويۇلىسىلەن . يا ۋەقانچە مەككار ھىيلىگەر ۋە يا ئۇزۇز بولىسۇ مىللەتنى ئىرادە قىلىشى ئىستىۋەتمەكچى بولسا ، ھەر بىر ۋەھشىلىك يولۇقتۇپ تاشلاشقا قابىل ئەمەس . چۈنكى مىللەت ۋە تەننىلە - ئۇ زىلىز ئۇيۇر بىغىزىشە رەتى تۇركستان نىلە ئىكسى . بۇ ئەھۋەلى مەھىز ئۇلىلىك دىيارىنىڭ ئۇيىچىسى . مىللەتنى كۆچۈرگىلى ، ۋۇجۇدىنىڭ - ئىزچىلىز ساخاۋەتلىك روزىگار .

مىللەتنى ئۇچۇنغۇ ۋۇجۇدىنىڭ ئەمەسمۇ ھەممىگە . ۋۇكىگە ۋۇ ھەممە ئىپىت پاشايدۇ . ئۇلار مىللەتنى ۋە بىرىنىڭ ۋە تىنىمىزنى زورلۇق بىلەن بىسۇ ئالغان باسقۇنچىلار ، ئۇلار مىللەتنى ئۇزۇدىيارىنىڭ يۇزىدىن يوقاتقان ھەمىتىلىك ۋە قىلىرىنى كۆرۈشتىن ، باشقا ئىشىمىز ھەرۋەم قىلىش ئەمىتىنى كۆرىلىرىنىڭ كۆرەمىز ، ئۇلۇقىنىڭ ئاخىرىدا مىز قىلىمىز بولۇپ ئىلىز خىل سىرىنى قەتىلەرنى قىلىپ ، ھەتتا بۇ ۋە جىسمانى قەتىلەرنى كۆچەيتىپ ، ئىچىلار ھەمىز مىللەت رەھىمسىزلىرىنىڭ ئۇنۇقىغانلىرى ئىكە نىلىنىڭ ئۇ ئۇنۇتۇپ قالماسلىقى ، باراۋەرلىك ، مۇستەقىللىق ئاخىرىغا ساداقەتلىكىنى يوقاتمىسىلار . مىللەتنى قىزىل قويۇشنى ، ھەدىپىلەشنى ، ئاھەقىنى ھەق ، ھەقنى ناھەق ھەق قىلىپ كۆرسىتىۋىلىش بۇ يىرىغا چاقىلارىدا بىزنىڭ مىللەتنى يۇزىدىكىلىرىنى ئاداملىق كۆرىنىلىشى ئادامىلىق ئىكەنلىكىنى ، ئۇ ئىچىدە ئەمەس ، چۈنكى مۇستەقىللىق ، ئەركىنلىك ، ئەدەب